

Scrierile apocrife al Vechiului și Noului Testament

Sunt numeroase texte apocrife religioase, adică nerecunoscute de canonul Scripturilor ebraice și creștine, și pretind un conținut sau atribuire pseudoepigrafică Vechiului Testament. Pentru a le identifica mai sunt numite și Apocrife iudaice, însă termenul este impropriu deoarece nu toate au ieșit dintr-un ambient ebraic, dimpotrivă, multe asemenea screiri provin de la scriitori creștini sau care au adus adăugiri importante din ambientul creștin. Data redactării acestor texte este variată. Cât despre geniul literar, apocrifele Vechiului Testament aparțin la diferite genuri literare, în particular distingem numeroase apocalipse și testamente.

Termenul „apocalipsă“ este o transcripție din grecescul ἀποκάλυψις ce înseamnă literar înlăturarea unui vâl, iar sens figurat înseamnă „revelație“ sau „descoperire“ a ceva ce era ascuns. Unele texte apocaliptice fac parte din Biblie: cartea lui Daniel și Apocalipsa Sfântului Ioan, primită în canonul Scripturilor creștine foarte târziu. Întâlnim unele elemente comune la toate textele de conotație apocaliptică:

- revelația descrisă de autor se înrădăcinează pe o viziune, un vis sau o călătorie cu trupul în spațiul universului, prin ceruri și/sau infern;
- autorul este ghidat în viziunea sau în călătoria spațială de un înger și întâlnește alți îngeri, diavoli sau suflete ale morților;
- autorului îi sunt revelate proiecte divine asupra istoriei referitor la viitorul apropiat sau îndepărtat, uneori vorbesc chiar cu Dumnezeu, cel mai des prin viziuni alegorice;
- asemenea proiecte se referă la victoria finală a dreptății, deseori în contrast cu un context istoric dificil în care se află autorul pseudoepigrafic și cititorii: lucrurile merg acum rău, însă nu trebuie să se instaleze panica, Dumnezeu va restabili pacea.

Apocalipse ale Vechiului Testament					
Titlul	Autorul	Limba	Data	Conținutul	Note
Apocalipsa lui Abraham	Pseudoepigraful lui Abraham (sec. XVIII î.Ch.	Prototextul semitic pierdut a ajuns la noi doar în paleoslav	sfârșitul sec. I d.Ch.	În prima parte (circa 1/3) este descrisă convertirea lui Abraham de la politeism la monoteism. În partea a doua, specific apocaliptică, Abraham este martorul încredințării demonului Azazel infernului purificării templului din Ierusalim de cultul adus idolilor.	Originea iudaică și unele interpolări creștine
Apocalipsa lui Adam	-	coptă	secolele I-II d.Ch.	La vârsta de 700 de ani Adam povestește lui Set, al treilea fiu, cum a ajuns Eva la desăvârșirea cunoașterii lui Dumnezeu înaintea căderii în păcat	Originea iudeo-agnostică sau creștino-agnostică
Apocalipsa lui Baruc sau Baruc 2, sau	Pseudoepigraful lui Baruc,	prototextul semitic pierdut	sfârșitul sec. I d.Ch.	Baruc deplânge căderea Ierusalimului și distrugerea Templului (587 î.Ch.). Un	Origine iudaică

Apocalipsa siriacă a lui Baruc	„secretarul“ lui Ieremia în timpul exilului Babilonian (sec. VI î.Ch.)	ajuns la noi în siriacă, grecește, paleoslavă		înger îl însoțește într-o călătorie în ceruri unde întâlnește demoni și îngeri, printre care și pe Mihail, și regăsește Templul ceresc	
Apocalipsa greacă a lui Baruc sau Baruc 3	Pseudoepigriful lui Baruc, „secretarul“ lui Ieremia în timpul exilului Babilonian (sec. VI î.Ch.)	grecește	sfârșitul sec. I d.Ch. – începutul sec. II d.Ch.	Baruc deplânge căderea Ierusalimului și distrugerea Templului (587 î.Ch.). Un înger îl însoțește într-o călătorie în ceruri unde întâlnește demoni și îngeri, printre care și pe Mihail, și regăsește Templul ceresc	Origine iudaică
Apocalipsa lui Daniel sau Apocalipsa persană a lui Daniel	Pseudoepigriful lui Daniel	prototextul aramaic pierdut ajuns la noi în persană	prima jumătate a sec. IX d.Ch.	2 părți: 1. aventurile lui Daniel în exilul din Babilonia (sec. VI î.Ch.); 2. Vedenii apocaliptice ce revelează viitorul cu supunerea față de un conducător (alegoria lui Mahomed) însă cu ispășirea care vine prin Mesia, fiul lui David, care va inaugura o Împărăție până la judecata finală	Origine iudaică. Urmărește stilul și conținutul din Cartea lui Daniel
Apocalipsa lui Ilie (coptă) sau Ilie I	Pseudoepigriful lui Ilie (sec. IX î.Ch.)	Coptă, probail după prototext ebraic pierdut în sec. I î.Ch.	sec. III d.Ch.	3 părți: 1. îndemn; 2. vedenie apocaliptică; 3. legenda despre Antichrist	Origine creștină. Ajunsă la noi în fragmente
Apocalipsa lui Ilie (ebraică) sau Ilie 2 sau Cartea lui Ilie	Pseudoepigriful lui Ilie (sec. IX î.Ch.)	ebraică	sec. III secolu î.Ch. (?) cu interpolări în sec. III d.C.	Revelația lui Mihail despre viitor și despre Antichrist. Călătoria lui Ilie în paradis, Mesia, cu umele Winon va fi învingător împotriva lui Gigit și va inaugura Împărăția lui Israel	Origine iudaică cu referințe la războaiele romano-persane

Apocalipsa lui Esdra	Pseudoepigraful lui Esdra (sec. V î.Ch.)	grecește	sec. II-IX d.Ch. (?)	Călătoria lui Esdra în paradis unde îi cere lui Dumnezeu de ce există păcatul omului, însă nu obține nici un răspuns, și infernul, însoțit de Mihail și Gavril unde îl vede pe Antichrit	Origine creștină (sau iudaică prelucrată de creștini). Urmează Cartea lui Neemia și are asemănări cu Apocalipsa lui Sedrah
Apocalipsa lui Sedrah	-	grecește	sec. III-IV d.Ch.	Călătoria lui Sedrah în Paradis = Anania în grecește (sec. VI î.Ch.) și dialogul cu Dumnezeu care îi spune că permite răul în lume din iubire față de libertatea omului	Origine creștină, poate preluată dintr-un text iudaic precedent (sec. II d.Ch.?) cu substituirea lui Isus în locul îngerului Mihail
Apocalipsa lui Moise	-	grecește	-	Describe viața lui Adam și a Evei de când au fost alungați din Eden până la moartea lor.	Varianta grecească a textului apocrif iudaic <i>Viața lui Adam și Evei</i> (sec. I d.Ch.)
Apocalipsa lui Sofonia	Pseudoepigraful profetului Sofonia, (sfârșitul sec. VII î.Ch.)	ebraică (pierdut)	sec. I î.Ch. – sec. I d.Ch.	Călătoria lui Sofonia în paradis și în infern. Sofonia este preschimbat într-un înger.	Origine iudaică, pierdută, au ajuns la noi scurte citate patristice și fragmente ale textului în coptă.

Testamente apocrife ale Vechiului Testament

Gegul literar „testament“, în semnificația lui obișnuită, are caracteristica enunțării din partea unei persoane muribunde ale ultimilor sale dorințe. Deseori este vorba despre îndemnuri morale pe care muribundul le lasă urmașilor săi.

Testamente apocrife ale Vechiului Testament					
Titlul	Autorul	Limba	Data	Conținutul	Note
Testamentul lui Abraham	-	gecește	sfârșitul sec. I d.Ch.	Este o apocalipsă ce nu trebuie confundată cu textul Apocalipsei lui Abraham, descrie călătoria lui Abraham în ceruri însoțit de îngerul Mihail.	Origine iudaică
Testamentul lui Adam sau Cartea lui Adam	Pseudoepigraful lui Set, fiul lui Adam care adună cuvintele spuse lui de tatăl său.	Siriacă	redactare definitivă sec. VI d.Ch. (la Edessa?)	Ultimile cuvinte ale lui Adam către fiul său Set căruia îi vestește, printre altele, venirea lui Mesia ce va fi răstignit și prevestește potopul universal.	Redactor final creștin, probail dezvoltarea unui nucleu deja existent ebraic?
Testamentul celor 12 Patriarhi	-	ebraică	sfârșitul sec. II î.Ch.	Îndemnurile lui Iacob muribund către cei 12 fii ai săi (sec. XVIII î.Ch.)	Origine iudaică, apoi prelucrări creștine
Testamentul lui Iacob	-	coptă	?	O dezvoltare a testamentului lui Iacob din cartea Genezei 47, 29-50,26 cu intervenția arhanghelului Mihail	Origine iudaică
Testamentul lui Iob	-	grecește	sec. I î.Ch. – sec I d.Ch.	Reia personajele și discuția referitoare la originea răului pentru omul drept din Cartea lui Iob. Iob dă dovadă de o și mai mare încredere în Dumnezeu.	Origine iudaică sau creștină
Testamentul lui Isac	-	ajuns la noi în coptă, prototextul, probabil în grecește, s-a pierdut	sec. II-V d.Ch. (?)	Dialogurile lui Isac (XVII sec. î.Ch.) muribund și călătoria sa în ceruri.	Origine iudaică, prelucrări creștine. Derivă din Testamentul lui Abraham

Testamentul lui Moise sau Înălțarea lui Moise	-	la origine în grecește, ajuns la noi în latinește	prima jumătate a sec. I d.Ch.	Prescripțiile lui Moise muribund (sec. XIII î.Ch.) către Iosue cu profeții referitoare la viitorul națiunii ebraice până la domnia Regelui Irod. Un manuscris latin incomplet din sec. IV. Izvoare patristice ne revelează o dezbatere violentă între Mihail și Satana referitor la trupul lui Moise, dezbatere prezentă în <i>Înălțarea lui Moise</i> însă absentă din <i>Testamentul lui Moise</i> . Poate în cea de-a doua parte era descrisă de asemenea și înălțarea cu episodul citat.	Origine iudaică
Testamentul lui Solomon	-	ebraică și grecește	sec. I d.Ch. (nucleul), sec. III d.Ch. (prelucrarea)	Solomon, Regele lui Israel (sec X î.Ch.) pe patul de moarte își amintește cu durere propria sa idolatrie pe care o atribuie influențelor demoniace și se prelungește într-un tratat de demonologie	Prelucrare creștină al unui text original ebraic

Alte apocrife ale Vechiului Testament					
Titlul	Autorul	Limba	Data	Conținutul	Note
Înălțarea lui Isaia	-	Grecește (prima secțiune probabil prelucrată dintr-un prototext semitic pierdut	redactor final începutul sec. II d.Ch.	3 părți eterogene referitoare la profetul Isaia (sfârșitul sec. VIII începutul sec. VII î.Ch.): 1. Martiriul lui Isaia tăiat în două din ordinul lui Manase, Regele lui Iuda; 2. Vedenia lui Isaia sau Testamentul lui Ezechia; 3. Înălțarea lui Isaia prin descrierea călătoriei lui prin cele șapte ceruri și viața, moartea și învierea Domnului	Origine creștină (probabil este dezvoltarea și amplificarea unui nucleu existent deja în ebraică referitor la martiriul lui Isaia. Cele trei părți din cauza eterogenității lor au circulat în trecut, și astăzi considerate de unii specialiști ca fiind autonome

Baruc 4 sau Omisiunile lui Ieremia	pseudoepi graful lui Baruc, secretarul lui Ieremia în timpul exilului Babilonian (sec. VI î.Ch.)	grecește	jumătatea sec. II d.Ch.	Describe lucrarea lui Ieremia și Baruc în favoare deportaților în timpul exilului Babilonian	Origine iudaică, apoi prelucrări creștine
Întrebările lui Esdra	-	armenește	?	6 întrebări adresate de Esdra „îngerului lui Dumnezeu“	Origine creștină
Cartea lui Enoh sau Eno 1 sau Enoh etiopianul	-	Ajuns la noi integral într-un dialect etiopian, prototextul în aramaică este pierdut, s-au găsit fragmente la Qumran	redactor definitiv în sec. I î.Ch.	5 părți eterogene, poate la origine autonome, referitoare la Enoh: 1. Cartea celor vigilenți (cap. 1-36); 2. Cartea parabolilor (cap. 37-71); 3. Cartea celor iluminați (cap. 72-82); 4. Cartea visurilor (cap. 83-90); 5. Scrisoarea lui Enoh (cap. 91-108)	Origine iudaică, apoi revizuit de tradiția creștină. Fundamentală pentru angeologia și demonologia iudaico-creștină. Prezentă în canonul creștin copt. Conține pasaje din apocrifa pierdută Cartea lui Noe.
2 Enoh sau Enoh slavul sau Apocalipsa lui Enoh sau Secretele lui Enoh	pseudoepi graful lui Enoh	ajuns la noi în paleoslav dintr-un text grecesc pierdut, care la rândul său venea dintr-un text semitic pierdut	redactor original sfârșitul sec. I d.Ch., redactor paleoslav sec. XI	Describe o călătorie a Patriarhului Enoh prin cele șapte ceruri ce culmină cu întâlnirea cu Dumnezeu și transformarea lui Enoh în îngerul Metatron.	Origine iudaică
3 Enoh sau Apocalipsa ebraică a lui Enoh	Pseudoepi graful lui rabbi Ismael ben Elisha (sec. I d.Ch.)	ebraică	sec. V-VI d.Ch. probabil pe un nucleu din sec. II-III d.Ch.	4 părți: 1. Înălțarea lui rabbi Ismael ben Elisha; 2. Ismael îl întâlnește pe Enoh-Metatron; 3. Descrierea îngerilor; 4. descrierea paradisului	Origine iudaică

Cartea jubileelor sau Mica geneză	-	ebraică	sec. II î.Ch.	O parafrază a istoriei lumii de la creație până la exod (ieșirea evreilor din Egipt), subdivizând-o în jubilee (perioade istorice de 49 de ani)	Origine iudaică. Prezentă în canonul creștin copt
Cartea lui Iannes și Iambres	-	grecește	?	Conținutul este necunoscut. Imaginând o convertire la iudaism a doi magi egipteni care s-au întâlnit cu Moise, povestită în Targum, pe care tradiția ebraică i-a numit Iannes și Iambres, era vorba probabil de o rugăciune sau de un psalm penitențial.	Fragmente indirecte citate de scriitori creștini. Origine iudaică sau creștină
Cartea lui Iosif și Asenet sau Căsătoria lui Asenet	-	grecește	sec. I î.Ch. – sec. I d.Ch.	Describe căsătoria între Iosif și Asenet (Egipt în sec. XVIII î.Ch.)	Origine iudaică în diaspora Egipteană, prelucrare creștină în sec. V d.Ch.
Cartea lui Noe	-	grecește	începutul sec. II î.Ch.	Conținea detalii referitoare la căderea îngerilor, la potop, la nașterea lui Noe.	Origine iudaică. Menționat ca text autonom în alte apocrife, astăzi pierdut, însă se află parțial în 1 Enoh. S-au găsit fragmente la Qumran.
5 Macabei	-	Arabă probabil la origine un prototext în ebraică pierdut	sfârșitul sec. I d.Ch.	Describe evenimente istorice referitoare la Iudeea între 186-6 î.Ch. suprapuse în parte cu descrierile din 1-2 Macabei cu adăugiri.	Origine iudaică
Odele lui Solomon	Pseudoepi graful lui Solomon (sec. X î.Ch.)	grecește probabil pe un prototext siriac	sec. I d.Ch.	42 scurte compuneri poetice	Origine creștină

Oracolele sibyline	-	grecește în hexametre	sec. I î.Ch. – sec. I d.Ch.	14 cărți eterogene ce conțin diferite profeții referitoare la evenimente istorice din trecut și viitoare, eshatologice.	Nucleul, cărțile 3-5, de origine iudaică în diaspora Egiptului, sec. II î.Ch., apoi prelucrate și completate de un redactor creștin (sec. I-VI d.Ch.)
Rugăciunea lui Iosif	-	grecește	sec. I-II d.Ch.	În unicul fragment ajuns până la noi Iacob-Israel vorbește despre sine	Origine iudaică. Avem doar un fragment, poate anticreștin.
Istoria lui Achikar	-	aramaică	sec. V î.C.	Istoria lui Achikar, marele vizir al Asiriei în timpul domniei lui Sennacherib și Esarhaddon (sec. VII î.Ch.). Fiii lui fiind răpiți, îl adoptă pe Nadab, fiul sorei sale, ca să-i succedez pe tron. Nerecunoscătorul Nadab însă complotază împotriva unchiului, iar în final dreptatea învinge și Achikar revine pe tron iar Nadab este condamnat.	Origine iudaică. Prelucrări succesive creștine (sec. II d.Ch.)
Istoria Recabiților	-	grecește	sec. VI d.Ch. (pe un text original din sec. I d.Ch.?)	Text complex. Tratează despre lupta lui Isus cu diavolul în timpul celor 40 de zile în pustiu și de istoria Recabiților din timpul lui Ieremia.	Origine iudaică. Prelucrări succesive creștine.
Viața lui Adam și Eva	-	grecește și unele variante bazate probabil pe un prototext ebraic	sfârșitul sec. I d.Ch.	Describe viața lui Adam și Evei de la alungarea lor din Eden până la moartea fiecăruia dintre ei. Prezintă lămuriri referitor la greșeala lui Eva și păcatul original în care aflăm noi detalii față de cele prezente în cartea	Origine iudaică. În trecut era numită Revelația sau Apocalipsa lui Moise, fiind, prin tradiție, atribuită Cartea Genezei lui Moise.

				Genezei (de pildă, șarpele are mâini și picioare, copacul cu pricina este un smochine, etc).	
Vedenia lui Esdra	Pseudoepi graful lui Esdra (sec. V î.Ch.)	latin, probabil după un prototext grec pierdut din sec. IV-VI d.Ch.	sec. XI d.Ch.	Călătoria lui Esdra în paradis unde vede răsplata celor drepti și pedeapsa celor păcătoși.	Origine creștină. Inspirație din Apocalipsa lui Esdra și din Cartea lui Neemia.
Viețile profeților	-	grecește, probabil după un prototext în ebraică sau siriacă pierdut	sec. I d.Ch.	Conține texte complexe și legende de proveniență extra-biblică despre viețile unor profeți biblici.	Origine iudaică, interpolări succesive creștine.

Apocrife ale Vechiului Testament prezente în Septuaginta					
Titlul	Autorul	Limba	Data	Conținutul	Note
Esdra în grecește sau 1 Esdra (pentru protestanți) sau 3 Esdra (pentru catolici)	anonim	grecește	sec. I î.Ch. – sec. I d.Ch.	Paralele al cărților lui Esdra, Neemia, 2 Cronici. După o paranteză recapitulativă despre istoria Iersualimului între 609-530 î.Ch., descrie întoarcerea evreilor la Ierusalim din robia Babilonului (538 î.Ch.) și reconstruirea așa-zisului, al doilea Templu (în jurul anului 515 î.Ch.).	Conține mai multe erori istorice. În Septuaginta este 1 Esdra, în tradiția protestantă; 2 Esdra în tradiția catolică pre-tridentină; 3 Esdra în tradiția catolică post-tridentină.
Ode sau Imnuri	-	grecește	-	Colecție de 14 imnuri fără rugăciunea lui Manase prezente în Vechiul și Noul Testament cu ușoare variații textuale.	Probabil este vorba de un compendium în uzul liturgic
Rugăciunea lui Manase	pseudoepigraful lui Manase și	grecește	sec. II-I î.Ch.	O scurtă rugăciune (15 versete) înălțată Domnului creator și cărmuitor al	În versiunile actuale ale Septuagintei este

	a regelui din Iuda (687-642 î.Ch.)			poporului (vezi 2 Cronici 33,18)	inclusă în Ode capitolul 12
Cartea a treia a Macabeilor	anonim	grecește	sfârșitul sec. I î.Ch.	Describe persecuția suferită de iudeii din comunitatea din Alexandria Egiptului sub tiranul greco-egiptean Ptolemeu IV (222-205 î.Ch.), descriind unele intervenții salvatoare miraculoase ale lui Dumnezeu în ajutorul lor.	Conținutul este independent de istoriile povestite în 1-2 Macabei, chiar dacă există afinitate stilistică, ce ne amintesc de ele. Persecuția descrisă nu are argumente credibile în alte izvoare istorice.
Cartea a patra a Macabeilor	anonim, unii Părinți ai Bisericii o atribuie lui Flavius Iosif	grecește	sec. I î.Ch. – sec. I d.Ch.	O omilie care arată primatul rațiunii credincioase asupra pasiunilor, făcând referință la exemplele oferite de martiriul lui Eleazar și a celor șapte frați ai săi povestit în Macabei 2.	Influență stoică
Psalmul 151	pseudoepigraful lui David regele evreilor (sec. XI î.Ch.)	grecește plecând de la texte ebraice	-	Un psalm scurt, 7 versete, intitulat: „Acesta este psalmul autobiografic al lui David, în afara numărului, când l-a combătut pe Goliat“. Reamintește evenimente din viața lui David.	Traducere în grecește a doi psalmi în ebraică, numiți convențional 151a și 151b, găsiți în manuscrisele de la Qumran.
Psalmii 153-155	-	conservați în siriacă sau grecește din texte ebraice	-	Titlurile: 152 "Rugăciunea lui Ezechia când dușmanii l-au înconjurat"; 153 "Când poporul a obținut permisiunea lui Cyrus să se reîntoarcă în țară"; 154 "Spusă a lui David când a luptat cu un leu și un lup care atacau o mioară din turma sa"; 155 "Spusă a lui David când se	Sunt prezenți în Paschitta și în manuscrise al Septuagintei din Qumran.

				întorcea, aducând mulțumire lui Dumnezeu, care l-a eliberat de leu și de lup, ucigându-i pe amândoi“.	
Psalmii lui Solomon	Pseudoepigraful lui Solomon regele evreilor (sec. X î.Ch.)	grecește din texte originare ebraice	sfârșitul sec. I î.Ch.	18 psalmi	Accente mesianice, anti-romane, anti-macabei, anti-saducei. Au fost pierduți, însă regăsiți în sec. XVII.

Scrierile apocrife ale Noului Testament

Sunt texte religioase necanonice atribuite pseudoepigrafilor Noului Testament. Criteriile după care Biserica din antichitate recunoștea un text religios ca fiind canonic sunt:

- paternitatea apostolică: învățăturile sunt atribuite fie scrierilor directe ale apostolilor fie celor mai apropiați discipoli ai lor;
- uzanța liturgică: erau texte folosite la celebrarea cultului liturgic în primele comunități creștine;
- orthodoxia: texte ce respectă adevărurile dogmatice ale credinței: Unitate și Trinitate în Dumnezeu, Isus Christos, adevărat om și adevărat Dumnezeu, etc...

Printre apocrifele Noului Testament putem evidenția în particular o multitudine de:

Evangheliile Apocrife: un grup eterogen de texte ce au un caracter religios în referință la figura lui Isus Christos și care, cu timpul, au fost excluse din canonul Scripturii creștine. Aceste evangheliile au văzut lumina zilei în perioada patristică. Deseori aceste scrieri au fost atribuite unui pseudoepigraf apostolic sau discipoli apropiați ai acestora. Evangheliile apocrife au fost excluse de la citirea lor publică în cadrul liturgiilor deoarece erau considerate ca fiind purtătoare ale unor tradiții misterioase sau chiar ezoterice. Termenul „apocrif“, „a ascunde“ sau „ceva rezervat unui mic număr“ a fost inventat de primele comunități creștine. După ce a trecut prima generație de creștini, următoarea generație a simțit nevoia de a avea informații suplimentare despre Isus Christos pe pământ, acesta fiind unul din motivele ce a condus la noile forme literare stabilite în jurul textelor biblice ce astăzi fac parte din Noul Testament. Printre obiectivele acestei producții literare putem enumera: un obiectiv istoric, unul apologetic-doctrinal, unul devoțional-liturgic, dar și acela al răspândirii unor noi învățături, deseori în contrast cu cele oficiale ale Bisericii, inspirându-se din scrierile literaturii creștine vechi. În *Dicționarul de teologie*, vorbind despre semnificația apocrifelor, Bergier scrie: „Creștinii au dat o semnificație diferită apocrifelor față de cea a păgânilor și evreilor. Prin apocrif ei numeau o anumită carte ce avea un conținut mai dubios, un autor mai incert, pe credința căruia nu se puteau sprijini“. *Codexul apocrif al Noului Testament* stabilit de J.C. Thilo, vol I, Leipzig, 1832, reorganizează materia în funcție de genurile literare ale Noului Testament: evangheliile, faptele, scrisorile și apocalipsele. Delimitarea riguroasă a structurii Noului Testament și individualizarea unei forme textuale bine definite pentru fiecare lucrare a fost precizată în primele ediții critice ale lui E. Hennecke (1904 și 1924) *Scrierile apocrife ale*

Noului Testament. Acesta definea apocrifele ca fiind scrieri neacceptate în canon, însă care, datorită titlului sau altor enunțuri, aveau pretenția că ar conține o valoare echivalentă scrierilor canoanice și că, din punctul de vedere al istoriei formelor prelungeau și dezvoltau genurile literare adoptate de Noul Testament, chiar dacă introduceau în ele și elemente străine scrierilor canoanice. O asemenea definiție, preluată de Luigi Moraldi și Mario Erbetta, a fost îndelung criticată de Eric Junod din cauza legăturii strânse ce poate instala o asemenea definiție între scrierile apocrife și cele canoanice, ce limitează, printre altele, excesiv arcul cronologic al producerii apocrifelor (sec. I-III). Junod propune chiar substituirea desemnării „apocrife ale Noului Testament” cu cea de „apocrife creștine antice”. Willy Rordorf propune substituirea termenului „apocrife” cu expresia „literatură creștină extrabiblică”. Literatura apocrifă a exercitat o influență deosebită în domeniul artistic, devoțional și liturgic și se referă la unele „goluri” din viața lui Isus pe care dorește să le umple: copilăria lui Isus, figura Fecioarei Maria, pătimirile lui Isus, perioada imediat următoare învierii lui Isus, etc...

Apocrife de origine iudeo-creștină sunt texte produse de primele comunități creștine care proveneau din grupul celor care observau legea lui Moise ca un element discriminatoriu: credeau în Isus Christos și aparțineau Bisericii Mame din Ierusalim. Aceste texte creștine exprimă gândirea lor folosindu-se de categoriile iudaismului târziu. Printre aceste lucrări putem enumera: *Didahia*, *Epistola lui Clement romanul către corinteni*, *Păstorul lui Hermas*. În această categorie, de regulă, unii specialiști includ și unele texte sub titlul de „evangelii”, a căror cunoaștere o datorăm citatelor aflate în scrierile patristice: *Evanghelia evreilor*, *Evanghelia nazireilor* și *Evanghelia ebioniților*. Nici un manuscris original nu a ajuns la noi. Există însă o tendință a specialiștilor de reconstituire a *Evangheliei evreilor*, considerată de unii ca fiind „proto-matei” sau *Evanghelia* care a stat la baza inspirației mateene, din care lipsește partea inițială, genealogia lui Isus. Astăzi însă mai există încă două tendințe: prima dorește să identifice în *Evanghelia evreilor* și așa-numita *Evanghelia nazireilor*, iar în *Evanghelia ebioniților* vor să vadă așa-zisa *Evanghelia celor Doisprezece*. Din citatele Părinților Bisericii pare dificil totuși susținerea unei asemenea ipoteze, cu atât mai mult cu cât acești autori afirmă că *Evanghelia ebioniților* ar fi fost compusă cu ajutorul celor trei evangheliști canoanici, Luca, Marcu și Matei; a doua ipoteză face o distincție clară între cele trei evanghelii: a evreilor, a nazireilor și a ebioniților. Este dificilă datarea lor, chiar dacă unii specialiști au avansat ipoteza jumătății secolului al doilea.

Apocrifele gnostice sunt scrierile creștine de tendință gnostică. Gnosticismul se răspândește în sec. II-III, iar textele acestui fenomen sincretist religios se prezintă ca fiind „secrete”, ce provin din învățăturile ezoterice ale lui Isus sau ale apostolilor rezervate doar celor inițiați. Printre aceste scrieri putem menționa: *Evanghelia egiptenilor*, *Evanghelia lui Matia*, *Evanghelia lui Maria Magdalena*, *Apocrifa lui Ioan*, *Înțelepciunea lui Isus*, *Evanghelia lui Toma*, *Evanghelia lui Petru*. În aceste texte, învățătura gnostică transpare datorită unor accente extreme. Majoritatea acestor texte au văzut lumina zilei în contextele unor curente teologice considerate eretice de Biserica din antichitate. Printre asemenea scrieri se mai află și Protoevanghelia lui Iacob și Faptele lui Paul și Tecla, a căror citire era considerată folositoare.

Părinții Bisericii și reacția lor față de scrierile apocrife

Biserica de la începuturi s-a ridicat împotriva scrierilor apocrife, făcând apel neîncetat la tradiția publică transmisă din generație în generație prin succesiune apostolică în Biserică. Astfel s-a ajuns la stabilirea unui consens asupra cărților creștine reținute autentice și inspirate. Foarte repede, termenul „apocrif” a devenit sinonim de „fals”, chiar dacă prima listă oficială ce conține lucrările respinse de Biserica primitivă nu urcă mai departe de sec. IV, în

așa numitul *Decret Gelasian*. Totuși, Biserica și-a exprimat punctul de vedere asupra acestor texte mult mai devreme, după cum află din mărturia Părinților Bisericii. După Sfântul Irineu de Lyon, gnosticii au compus o vastă masă de lucrări apocrife și prefăcute, forjate de ei înșiși; astfel el atacă pretenția lui Basilide de a poseda discursuri apocrife pe care apostolul Matei le-ar fi primit de la Domnul. Tertulian, fără să stea prea mult pe gânduri, acordă termenului „apocrif” echivalentul de „fals”. Origen numește apocrife scrierile iudaice necanonice, fără a le condamna totuși, afirmând că tot ceea ce se află în apocrife nu este de respins. Același Origen, citat de Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească* 6,25, distinge scrierile creștine admise de toți, cele ce sunt unanim respinse și cele ce sunt subiect de discuție. Sfântul Atanasie de Alexandria, în *Scrisoarea Pascală* 39, din anul 367, stabilind scrierile canonice, în indice enumeră și unele scrieri apocrife, invenții ale ereticilor, copuse târziu și condamnate de Biserica primitivă. Consolidarea canonului Scripturilor în Occident și în Orient a condus la devalorizarea definitivă a apocrifelor și asocierea lor cu apelativul „eretice”, după cum stau mărturie unele scrieri ale Sfântului Augustin, *Împotriva lui Faust* 11,2, și Sfântului Ieronim, *Comentarii la Isaia*, 17.

Excluderea scrierilor apocrife și tentative de restabilire a lor

Binomul Scriptură-Tradiție, susținut de Bisericile care se refereau la fundamentul apostolic, a stat la baza selectării scrierilor canonică de cele necanonice, în interiorul unei vaste producții literare ce imita genul literar al Noului Testament, cu intenția de a explicita mesajul și a umple lipsurile. Astfel, scrierile apocrife au fost excluse fără prea mari dificultăți din scrierile canonică creștine. Totuși, în Evul Mediu și în antichitate nu a existat o voce unanimă pentru selectarea textelor. În unele scrieri, de pildă, s-au descoperit fapte istorice ce umplu goluri din evangheliile canonice și care au aflat veracitate în diferite tradiții locale. De aceea unii autori, precum episcopul Ioan de Tesalonic (+630), au elaborat teoria conform căreia scrierile apocrife au fost compuse de autori de bunăcredință, însă contrafăcute de autori eretici, provocând astfel refuzul lor de autoritatea bisericească primitivă. Datorită acestei teorii unele scrieri apocrife au jucat un rol deosebit de important în doctrina, învățătura și iconografia creștină de la începuturi. Exemplul cel mai evident este cel al Protoevangeliei după Iacob, compus probabil la jumătatea sec. II, din care află numele părinților Sfintei Fecioare Maria, Ioachim și Ana, precum și originea sărbătorii liturgice a nașterii Sfintei Fecioare. Aceeași lucrare a contribuit la promovarea învățăturii referitoare la fecioria perpetuă a Mariei și a influențat reprezentarea tradițională a ieslei nașterii Mântuitorului. În ciuda condamnărilor bisericești repetate, unele scrieri apocrife au jucat un rol primordial pentru reflecția teologică, pentru începutul unor devoțiuni și au avut un succes enorm în mediul orthodox, devenind foarte repede un patrimoniu comun al religiozității populare. Sfântul Augustin, care s-a ridicat deseori împotriva apocrifelor, în predicile sale de Crăciun se inspira deseori din ele: pentru a vorbi despre Fecioria Mariei *in partu* (Ser. 184,1; 186,1), despre măgarul și boul din jurul ieslei, cu citatul din Is. 1,3, ca și în *Evanghelia lui Pseudo-Matei* (Serm. 189,4; 204,2). Chiar și Sfântul Ieronim, un zelos adversar al apocrifelor, revine uneori asupra unor teme dezbătute de apocrife (Epist. 108,10). Printre scrierile apocrife ale Noului Testament, un interes deosebit îl prezintă evangheliile apocrife: unele scrise de autori creștini în comuniune cu Biserica, altele scrise de autori aparținând comunităților schismatice sau eretice. Primele nu conțin elemente disparate străine credinței apostolice, pe când celelalte sunt revendicate de unii autori eretici pentru a expune învățătura lor punând-o pe seama unui pseudo-apostol sau discipol apropiat apostolilor. Multe alte evanghelii au fost scrise însă de persoane cărora le lipseau competențele necesare tratării unei asemenea materii și care nu puteau oferi dovezi suficiente în favoare învățăturii creștine sau a veracității faptelor narate.

Datarea scrierilor apocrife și istoricitatea lor

În general, Evangheliile apocrife nu sunt primite de cercetători ca fiind fidabile mărturii ale lui Isus istoric, dată fiind redactarea lor destul de târzie, începând cu jumătatea sec. II, iar unele sunt scrise chiar mai târziu, sec. III-IV. Discuțiile pentru datarea acestor scrieri sunt subiect de ne-acorduri majore între specialiști. Totuși, există aproape o unanimitate printre studioși pentru a spune că *Proto-evanghelia lui Iacob*, *Evanghelia lui Toma* și *Evanghelia greacă a egiptenilor* pot fi datate de la jumătatea sec. II, iar unii afirmă chiar că am putea afla în aceste scrieri unele influențe din evangheliile canonice. *Proto-evanghelia lui Iacob* și *Povestirile copilăriei Domnului Isus* pot fi datate din jumătatea a doua a sec. II, însă unii propun chiar sec. IV sau V, iar alții văd în aceste scrieri texte care ar fi stat la baza redactării evangheliilor canonice după Matei și Luca.

Folosirea și difuzarea evangheliilor apocrife au fost variate: evangheliile copilăriei, necanonice, s-au bucurat de un anumit succes, cel puțin la nivel artistic: de pildă, localizarea nașterii lui Isus Christos într-o grotă provine din *Proto-evanghelia lui Iacob*, pe când prezența unui măgar și a unui bou lângă iesle, asociate figurărilor nașterii lui Isus în antichitate și în Evul Mediu, provin din *Evanghelia lui PseudoMatei*; evangheliile gnostice s-au dezvoltat în interiorul mișcării religioase ezoterice, gnosticismul, care s-a răspândit în jurul sec. II d.Ch. în medii creștine, ce au stat la baza majorității tendințelor eterodoxe. Unele povestiri din apocrife au fost folosite în artă pentru a prezenta anumite aspecte din viața lui Isus și ale persoanelor lui mai apropiate, descrise în evangheliile canonice. Asemenea reprezentări sunt des întâlnite în bisericile și sanctuarele noastre, fără a provoca numai decât discuții doctrinale. Evangheliile copilăriei prezintă detalii din viața pre-ministerială a lui Isus, mai ales din copilărie, necunoscute pe alte căi nouă, deoarece sunt trecute sub tăcere de evangheliile canonice. În general, aceste scrieri prezintă un caracter de abundență și miraculos ce uneori ne conduc spre magie-făbulă, în contrast evident cu evangheliile canonice. Caracteristica omniprezentă este cea a impreciziei de natură istorică sau geografică ce invalidează valoarea lor istorică. Niciuna dintre aceste scrieri nu a fost reținută de textele biblice considerate inspirate.

Evangheliile apocrife ale copilăriei					
Titlul	Autor	Limba	Data	Conținutul	Note
Proto-evanghelia lui Iacob sau Evanghelia copilăriei sau Evanghelia după Iacob	Iacob apostolul și primul episcop de Ierusalim	grecește	jumătatea sec. II	Nașterea miraculoasă a Fecioarei Maria; copilăria ei în templul din Ierusalim; căsătoria miraculoasă cu Iosif; nașterea lui Isus	Înălță firea feciorelnică a Sfintei Maria; prezintă unele afinități cu scrierile gnostice.
Codicele Arundel 404: <i>Cartea copilăriei Mântuitorului</i>	-	latinește	sec. XIV	Nașterea Fecioarei Maria; copilăria ei în templul din Ierusalim; căsătoria miraculoasă cu Iosif; nașterea lui Isus.	Variantă târzie a Proto-evangheliei lui Iacob

Evangelhia copilăriei a lui Toma sau Evangelhia lui Pseudo-Toma	Toma apostolul	grecește	jumătatea sec. II	Diferite minuni săvârșite de Isus între 5 și 12 ani	Prezintă afinități cu unele scrieri gnostice
Evangelhia lui Pseudo-Matei sau Evangelhia copilăriei după Matei	Matei apostolul și evanghelistul, tradus de Sfântul Ieronim	latinește	sec. VIII-IX	Nașterea miraculoasă a Fecioarei Maria; copilăria ei în templul din Ierusalim; căsătoria miraculoasă cu Iosif; nașterea lui Isus; fuga în Egipt; diferite minuni săvârșite de Isus între 5 și 12 ani	Prelucrarea unui material prezent în Proto-evangelhia lui Iacob și în Evangelhia copilăriei a lui Toma cu un adaos specific: fișa în Egipt.
Evangelhia arabă a copilăriei	Caiafa, Marele Preot	arabă și siriacă	sec. VIII-IX (?)	Nașterea lui Isus; fuga în Egipt, diferite minuni săvârșite de Isus între 5 și 12 ani	Prelucrarea unui material prezent în Proto-evangelhia lui Iacob, în Evangelhia lui Pseudo-Matei și în Evangelhia copilăriei a lui Toma. Întâlnim elemente magice specifice fabulelor populare
Evangelhia armeană a copilăriei	-	armeană	Redactor definitiv sec. XIX folosind un material precedent	Nașterea miraculoasă a Fecioarei Maria; copilăria ei în templul din Ierusalim; căsătoria miraculoasă cu Iosif; nașterea lui Isus; fuga în Egipt; diferite minuni săvârșite de Isus între 5 și 12 ani.	Prelucrarea unui material prezent în Proto-evangelhia lui Iacob, în Evangelhia lui Pseudo-Matei a copilăriei, în Evangelhia copilăriei a lui Toma și în Evangelhia arabă a copilăriei. Întâlnim afinități cu învățăturile monofiziților.
Cartea despre nașterea Fecioarei	Tradus de Sfântul Ieronim	latinește	sec. VIII-IX	Nașterea miraculoasă a Fecioarei Maria; copilăria ei în templul	Prelucrare, rezumând primele 11 capitole ale Evangheliei lui

Maria				din Ierusalim; căsătoria miraculoasă cu Iosif; nașterea lui Isus.	Pseudo-Matei.
Istoria lui Iosif tâmplarul	-	ajuns la noi în coptă și arabă	sec. V-IX (?)	Căsătoria Sfântului Iosif cu Sfânta Fecioară Maria; nașterea lui Isus; descrierea detaliată a morții Sfântului Iosif.	Prima parte este o prelucrare a materialului existent în Proto-evanghelia lui Iacob și în Evanghelia copilăriei a lui Iosif, iar partea referitoare la moartea Sfântului Iosif este originală.

Trei Evanghelii iudeo-creștine					
Titlul	Autorul	Limba	Data	Conținutul	Note
Evanghelia ebioniților	Ebioniții	aramaică?	sec. II	Probabil era o formă diferită a Evangheliei după Matei din care lipsea partea inițială: nașterea feciorelnică a lui Isus.	Pierdută, ne este cunoscută doar citatelor aflate în unii Părinți ai Bisericii.
Evanghelia nazireilor sau nazarenilor sau nazoreilor	nazireii	aramaică?	sec. II	Probabil era o formă diferită a Evangheliei după Matei din care lipsea partea inițială: nașterea feciorelnică a lui Isus.	Pierdută, ne este cunoscută doar citatelor aflate în unii Părinți ai Bisericii.
Evanghelia evreilor	Iudeo-creștinii din Egipt	aramaică?	II secol	Probabil era o formă diferită a Evangheliei după Matei din care lipsea partea inițială: nașterea feciorelnică a lui Isus.	Pierdută, ne este cunoscută doar citatelor aflate în unii Părinți ai Bisericii.

Evangheliile gnostice					
Titlul	Atribuită	Limba	Data	Conținutul	Note

Apocrifa lui Ioan sau Cartea lui Ioan evanghelistul sau Cartea secretă a lui Ioan sau Revelația secretă a lui Ioan	Iaon, apostol și evanghelist	coptă	sec. II până în anul 185	R Revelația secretă a lui Isus înviat făcută evanghelistului Ioan, descriind creația, căderea omului în păcat, răscumpărarea omenirii. Conține elemente gnostice: împărțirea trimpartită a oamenilor: pământeni, psihici, spirituali; creația Demiurgului; cei 7 eoni, dihotomia lumină/întuneric; dumnezeirea întrupată în omul muritor.	Lucrare gnostică. Citată de Sfântul Irineu. Considerată pierdută până la descoperirea a trei versiuni distincte în Codicile de la Nag-Hammadi.
Dialogul Mântuitorului sau Dialogul Răscumpărătorului	-	coptă	sec. II	Dialogul între Mântuitorul Isus Christos și unii discipoli, în care expune cosmologia gnostică, cu unele insistențe antifeministe.	Lucrare gnostică. Considerată pierdută până la regăsirea ei printre manuscritele de la Nag-Hammadi.
Cartea secretă a lui Iacob sau Apocrifa lui Iacob	Iacob apostolul	coptă	sec. II	Revelația secretă a lui Isus Înviat lui Iacob.	Lucrare gnostică. Considerată pierdută până la regăsirea ei printre manuscritele de la Nag-Hammadi.
Cartea lui Toma, Concurentul sau Atletul	Iuda, Toma apostolul	coptă	prima jumătate a sec. III	Revelația secretă a lui Isus Înviat lui Toma.	Lucrare gnostică. Considerată pierdută până la regăsirea ei printre manuscritele de la Nag-Hammadi.
Pistis Sofia sau Cartea Mântuitorului	'noi' discepolii	coptă	A doua jumătate a sec. III sau sec. II	Revelația secretă a lui Isus Înviat discipolilor și exagerarea rolului Marie Magdalena, care este întruparea Înțelepciunii.	Lucrare gnostică. Pierdută în negura vremii, este descoperită și studiată începând cu 1795 datorită unui manuscris,

					Askew. S-au găsit și unele variante printre codicele de la Nag-Hammadi.
Evangelhia lui Apellus	Apellus, sec. II, gnostic	-	jumătatea sec. II	-	Citat de unii Părinți probabil trebuie identificată cu lucrarea Cuvintele lui Apellus sau Cugetările lui Apellus ale gnosticului Apellus
Evangelhia lui Bardesan	Bardesan (sec. II-III) gnostic siriac	-	-	-	Pierdută, citată de unii Părinți. Poate fi inspirată din Evangelhia lui Ioan, parțial sau în integralitate, sau cu Diatesaronul lui Tatianus.
Evangelhia lui Basilide	Basilide, sec. II, gnostic	-	-	-	Pierdută, cunoscută doar din citate patristice.
Evangelhia coptă a egiptenilor sau Sfânta carte a Duhului Sfânt invizibil	-	coptă	sec. III-IV	Isus este întruparea lui Set, al treilea fiu al lui Adam, pentru a elibera sufletele divine din temnița trupului.	Lucrare gnostică. Considerată pierdută până la regăsirea ei printre codicele de la Nag-Hammadi.
Evangelhia grecească a egiptenilor	-	grecește	începutul sec. II în Egipt	Dialogul lui Isus Înviat lângă mormânt cu una din femeile pioase, Salomeea. Ascetismul sexual gnostic.	Lucrare gnostică. Gnostic . Pierdută, însă cunoscută doar din citații patristice.
Evangelhia lui Eva	-	-	sec. II-III (?)	Eva încearcă să atingă cunoașterea, deci mântuirea, mâncând din fructul pomului cunoașterii binelui și	Lucrare gnostică. Pierdută, însă cunoscută nouă din citațiile patristice. Probabil influențată

				răului. Exagerarea coitusului întrerupt și înghițirea spermei ca un act religios.	de Evanghelia perfecțiunii.
Evanghelia după Filip	Filip, apostolul	coptă, probabil o prelucrare a unui prototext în grecește pierdut	ultima parte a sec. II	Diferite afirmații ale lui Isus referitor la sacramele. Christos și Maria Magdalena sunt căsătoriți, însă într-un sens spiritual: sunt întrupări ale eonilor, emanații ale lui Dumnezeu, Christos și Sofia, care au dat naștere din veșnici tuturor îngerilor.	Lucrare gnostică. Pierdută, nu este menționată de Părinții Bisericii, însă a fost redescoperită în codicele de la Nag-Hammadi.
Evanghelia lui Iuda	Iuda Iscarioteanul	coptă, probabil după un prototext în grecește, pierdut	jumătatea sec. II, până cel târziu 180	Însuși Isus îi cere lui Iuda să-l trădeze. Astfel se va putea realiza planul mântuirii. Descrie cosmologia gnostică.	Lucrare gnostică. Pierdută, însă cunoscută nouă din citatele patristice, manuscris regăsit la Minya, Egipt, în 1978.
Evanghelia după Maria sau Evanghelia Mariei Magdalena	-	coptă, probabil după un prototext în grecește, pierdut	jumătatea sec. II	Exagerează rolul discipolei Maria Magdalena în primele comunități creștine. Mișcările feministe revendică argumentația lor pentru accesul femeilor la preoție din această carte gnostică.	Lucrare gnostică. Pierdută, însă cunoscută nouă din citatele patristice, s-au găsit unele fragmente în grecește și în coptă.
Evanghelia lui Matia sau Tradițiile lui Matia	Matia, apostolul care l-a înlocuit pe Iuda Iscariot	grecește	jumătatea sec. II	Revelația secretă a lui Isus făcută lui Matia după înviere.	Lucrare gnostică. Folosită de Basilide, cunoscută nouă datorită citatelor patristice.
Evanghelia perfecțiunii	-	-	-	-	Lucrare gnostică. Pierdută, însă cunoscută nouă datorită citatelor

					patristice. Probabil este una și aceeași lucrare cu Evanghelia lui Eva.
Evanghelia celor patru Împărății cerești	-	-	-	-	Lucrare gnostică. Pierdută, însă cunoscută nouă datorită citatelor patristice.
Evanghelia Mântuitorului sau Evanghelia de la Berlin	-	coptă, probabil după un prototext în grecește, pierdut	sec. II-III	Dialogul între Mântuitorul Isus Christos și discipolii săi după învierea din morți.	Lucrare gnostică. Păstrată în fragmentarul papirus din Berlin, 22220, ce poate fi datat din sec. IV, studiat din 1999.
Înțelepciunea lui Isus sau Sofia lui Isus Christos	-	coptă	sec. II-III	Dialogul dintre Isus Christos înviat și unii dintre discipolii săi.	Lucrare gnostică. Pierdută, însă redescoperită în codicele de la Nag-Hammadi.
Evanghelia lui Toma, sau Evanghelia lui Toma Didimul sau A cincea Evanghelie	Toma, apostolul	coptă, probabil după un prototext în grecește, pierdut	sec. II	Colecție de afirmații ale lui Isus Christos, probabil asemănătoare loghiilor evanghelice canonice.	Lucrare gnostică. Pierdută, însă redescoperită în codicele de la Nag-Hammadi.
Evanghelia adevărului	-	coptă, probabil după un prototext în grecește, pierdut	jumătatea sec. II	O disertație ce prezintă anumite aspecte fundamentale ale învățaturii gnostice.	Lucrare gnostică. Pierdută, însă cunoscută nouă datorită citatelor patristice: Irineu o atribuie lui Valentin. Regăsită printre manuscrisele de la Nag-Hammadi.
Interrogatio Johannis sau Cina secretă	Ioan, apostol și evanghelist	lainește	sec. XII sau puțin înainte	Revelața secretă a lui Isus făcută lui Ioan în timpul ultimei cine.	Se inspiră din erezia medievală bulgară dualistă

sau Cartea lui Ioan evanghelistul					a bogomililor, are afinități cu mișcarea occidentală a catarilor.
Evangelhia lui Barnaba	Barnaba, apostolul	spaniolă	sec. XIV	Îl descrie pe Isus ca un om adevărat, nu și ca Dumnezeu, precursor al lui Mahomed.	Origine islamică. Conform unor specialiști musulmani, lucrarea preia un text apostolic existent.
Evangelhia lui Bartolomeu	Bartolomeu, apostolul	grecește, cu variante dezvoltate în latinește, paleoslavă și coptă	sec. III-V (?)	5 părți eterogene: 1. Isus Înviat îi povestește lui Bartolomeu coborârea lui în infern; 2. Maria îi povestește lui Bartolomeu buna vestire; 3. Isus arată apostolilor infernul; 4. Isus vorbește despre Beliar, Satana, și-l îndeamnă pe Bartolomeu să-i pună diferite întrebări diavolului; 5. Bartolomeu îi cere lui Isus explicații referitor la păcatul împotriva Duhului Sfânt.	-
Evangelhia lui Tadeu	Iuda Tadeul, apostolul	grecește	sec. II	-	Pierdut, regăsit în 1997 la Tel-al-Faron, în Egipt.

Evangelii apocrife ale pătimirii					
Titlul	Attribuire	Limba	Data	Conținutul	Note
Evangelhia lui Gamaliel	Gamaliel, ilustrul învățător	coptă, probabil prelucrarea unui	sec. IV	Descrie evenimentele din duminica Paștelui ce au urmat învierii Domnului și exagerează figura lui Pilat și	Lucrarea prezintă originea exagerării creștine a lui Pilat și a soției sale Procla,

	evreu	material în grecește, pierdut		a soției sale Procla, care i-a cerut soțului, conform Evangheliei după Matei, să-l elibereze pe Isus ce drept, dat pe mâna lui din cauza răutății evreilor.	considerați sfinți în caledarele Bisericii grec-ortodoxe și copte.
Evanghelia lui Nicodim	Nicodim, discipol al lui Isus	grecește	sec. II	Describe pătimirea lui Isus Christos, disculpându-l pe Pilat.	-
Evanghelia lui Petru	Petru, apostolul	grecește	jumătatea sec. II	Describe pătimirea lui Isus Christos, disculpându-l pe Pilat.	Lucrare pierdută, cunoscută nouă dor din câteva citate patristice; un fragment destul de lung a fost găsit în 1887 în Egipt, la Akhmim.
Declarația lui Iosif din Arimateea	Iosif din Arimateea, discipol al lui Isus	grecește	înaintea sec. XII	Describe pătimirile lui Isus, dând multe detalii referitoare la cei doi tâlhari, Dismas și Gestas.	-

Evanghelii apocrife pierdute sau omonime					
Titlul	Atribuție	Limba	Data	Conținutul	Note
Predica lui Petru sau Kerigma lui Petru	pseudoepigraf lui Petru apostolul	grecește	sec. II	Argumente apologetice în favoarea creștinsimului.	Pierdută, cunoscută nouă din citate patristice.
Evanghelia lui Andrei	pseudoepigraf Andrei	-	-	Coincide probabil cu Faptele lui Andrei.	Citată de unii Părinți.
Evanghelia lui Cerintus	Cerintus, începutul sec. II, ebionit-gnostic	-	-	-	Pierdută, cunoscută nouă din citate patristice. Probabil este o prelucrare după Evanghelia lui Matei sau Evanghelia lui Ioan, sau poate chiar un compendium între cele

					două evanghelii cnaonice.
Evanghelia celor 12 Apostoli	-	-	sec. II	-	Pierdută, cunoscută nouă din citate patristice. Probabil coincide cu Evanghelia ebioniților.
Evanghelia lui Mani	Mani, sec. III, eretic	persană	sec. III	-	Pierdută, cunoscută nouă din fragmente citate de Sfinții Părinți.
Evanghelia după Marcion	Marcion, sec. II, eretic	-	-	-	Pierdută, cunoscută nouă din fragmente citate de Sfinții Părinți. Probabil este o prelucrare a Evangheliei lui Luca.
Evanghelia secretă a lui Marcu	pseudoepigraf Marcu evangelistul	grecește	sec. II secolo? (fals din sec. XX)	Cele două pasaje fragmentare care au ajuns până la noi descriu învierea unui tânăr de către Isus, iar un text mai scurt vorbește despre Salomeea, amândouă evenimentele nu sunt prezente în evanghelia canonică a lui Marcu.	Pierdută. Citată într-un manuscris din sec. XVIII. Raportează o scrisoare atribuită lui Clement de Alexandria, 150-215, găsită în mănăstirea din Mar Saba, lângă Ierusalim. Probabil era o scriere gnostică inspirată din Evanghelia lui Marcu, iar alți specialiști susțin că este un fals istoric.
Evanghelia celor 70 de discipoli	-	-	-	-	Pierdută, cunoscută nouă din citate patristice. Probabil este un text ce coincide cu Evanghelia lui Mani.